

OSMANLI BALKANI'NDA KARA TİCARETİ VE REKABET: RUMELİ'DE DUBROVNIK TÛCCARLARI (1600-1630)

Metin Ziya KÖSE*

Özet

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde ticaret acentaları ya da bizzat kendilerinin kurdukları şirketler vasıtasıyla Rumeli şehirlerinde yerel tüccarlarla ve hammadde üreticileriyle irtibat kuran Raguzalı tüccarlar, yerel idareciler, yerel tüccarlar, Venedikliler ve Yahudi araçlar ile rekabet etmek durumunda kaldılar. Venedik'in Spilato limanını Balkanlardan gelen ticaret kervanlarının varış noktası yapma girişimleri Dubrovnik'in tepkisini çektiyse de bu limanın yükselişi engellenemedi. Yahudiler ise yerel piyasayı Dubrovniklilere kaptırmamak için kıyasıya bir mücadeleye giriştiler. XVII. yüzyıl başlarında Akdeniz'de meydana gelen ekonomik değişimler, Dubrovnik'i doğrudan etkiledi. Bu küçük şehir devletin İngiliz, Hollandalı ya da Fransız tüccarlarıyla rekabet etmesi beklenemezdi. Olsa olsa yerel/bölgesel ticaret şartlarına uyum sağlayabilirlerdi. Bu nedenle bu çalışma Dubrovnikli tüccarların Rumeli'de ne kadar başarılı olduklarını tasvir etme gayretinin ürünü olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Dubrovnik, Rumeli, Ticaret, Rekabet

TRADE AND COMPETITION IN OTTOMAN BALKAN: MERCHANTS OF DUBROVNIK IN RUMELI (1600-1630)

Abstract

The Ragusan merchants who had connections with local merchants and raw material producers in Rumelian cities by the trade agencies or directly by themselves had to compete with local rulers, local merchants, Venetians and Jewish brokers in the first quarter of the XVII.th century. Venice's attempts to make Spilato port as an arrival point for the trade caravans which come from Balkans caused the reaction of Dubrovnik but these reactions did not prevent the rise of the port. Jews embarked a ruthless struggle in order not to give rein of the control of local market to Dubrovniks. The economic changes which were occurred at the beginning of 17th century directly affected the Dubrovnik. This little city state's competition with British, Dutch or French traders obviously cannot be expected. At the best it could integrate local/regional trade circumstances. Therefore this study will be an effort to portray how successful the Dubrovnik merchants were at Rumeli.

Key Words: Ottoman Empire, Ragusa, Rumelia, Commerce, Rivalry

1. GİRİŞ

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Balkanlardaki Dubrovnik ticari faaliyetleri bu şehir devleti açısından oldukça ehemmiyetliydi. Osmanlı Devleti'nin Dubrovniklilere yönelik iktisadî politikalarının niteliği uzun yıllara dayalı olarak gelişme göstermişti ve korumacı bir yaklaşımı ihtiva etmekteydi. Bu çalışmanın ön hazırlıkları yapılırken Dubrovnikli tüccarların Balkan topraklarında başta Venedik olmak üzere diğer devletlerin tüccarlarıyla rekabet edeceği düşünülmüştü¹. Ancak araştırma

ilerledikçe mahalli ticaret sınıfı ile taşradaki siyasi ve ekonomik güçlerin Dubrovniklileri bir hayli uğraştırdıklarına dair sonuçlara ulaşıldı.

Balkanlarda bir yanda kanun uygulayıcılar ve yürütücüler ile yerli ticaret erbabı, diğer yanda merkezi yönetimin koruması altında olan Dubrovnik tüccarları bulunmaktaydı. Mücadele bazen kanunlar çerçevesinde, çoğu kez keyfi girişim ve yıkıcı etkiye sahip maddi darbeler şeklinde kendini gösterdi. Güçlenen taraf, her keresinde zayıflayan tarafın faaliyet alanını daralttı, neredeyse yok etti.

¹Avrupalı devletlerin Balkanlarla ekonomik önemini görüp ilgilenmeye başlamaları çok öncelere dayanıyorsa da XVII. ikinci yarısından

itibaren bu ilgi yerini bizzat ticaret faaliyetlerine bıraktı (Paskaleva, 1967-8: 44-45).

Balkanların Osmanlı iç ticareti açısından ehemmiyeti büyüktü. Bölgelerarası mal tedarikinde Batı Anadolu ile birlikte Rumeli eyaleti farklı bir konumdaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası ticaretin boyutları Avrupa ekonomi tarihi açısından ve genellikle Batılı tarihçiler tarafından incelendi. Oysa ki son zamanlarda oluşan kanaate göre, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısını daha iyi anlayabilmek için dış ticaretten daha çok bölgesel ticaret dinamiklerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde yerel ya da bölgesel ticaretin yapısı, özellikleri, Osmanlı ekonomisine etkisi hususundaki çalışmalar yeni yeni hız kazanmıştır. Bu çalışmada paralel bir anlayışla iç ticaret unsurlarının yükselişi ve Raguzalı tüccarlarla yaşadığı çekişme konu edilecektir.

Çalışma içerisinde kullanılan arşiv belgeleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi Düvel-i Ecnebiye Defterleri 13/1 numaralı defter ile Maliyeden Müdevver 6004 numaralı defter içerisinde yer almaktadır. Adı geçen defterler daha çok Venedikle ilgili kayıtları ihtiva etmekle birlikte Dubrovnik'e ait hükümler de yer almaktadır. XVII. yüzyılın daha sonraki dönemlerinde sadece Dubrovnik'e ait olan kayıtları içeren defter serileri de mevcuttur². Belgelerin yol göstericiliğinde Dubrovniklilerin Balkanlarda nasıl bir ticari yapı oluşturdukları, nasıl bir organizasyon meydana getirdikleri, hangi problemlerle karşılaştıkları, Osmanlı Devleti'nin Dubrovnikli tüccar vasıtasıyla Balkanlarda hangi ticari organizasyonu kurduğu ve ticaretten nasıl fayda sağladığı konuları üzerinde durulacaktır.

Raguza olarak da bilinen Dubrovnik, ağaç, kereste anlamlarına gelmektedir. Osmanlı etkisine girdikten sonra büyük bir gelişme göstermiş, gerek Balkanlar'da gerekse Akdeniz'de ticaret bakımından ehemmiyetli bir rol oynamıştır. Katolik olan ve İtalyanca konuşan bu liman kenti, *darü'l-islam* değildi, ama *darü'l-harb* olarak da kabul edilmiyordu. Kent için en uygun vasıf *darü'l-ahd* idi³. Dubrovnik Cumhuriyeti, daha II. Murat döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nden ahidname almayı başardı⁴.

² Goffman, 1987: 15-17.

³ Goffman, 2004: 210.

⁴ Biegman, 1967: 46 vd.; Köse, 2009: 35-45 ve Bostan, 2006: 79-87.

2.BALKANLARVEOSMANLIİMPARATORLUĞU

Balkanlardaki Osmanlı yayılmasını fetih ve gaza ruhu anlayışı çerçevesinde stratejik ve askeri gayelerle açıklamak mümkün olacağı gibi, Osmanlı idarecilerinin mevcut ekonomik yapının devlet hazinesine sağlayacağı katkıyı da göz önünde bulundurduklarını belirtmek gerekir. Zira buradaki tarımsal ekonominin zenginliği yanında sanayi hammaddesi olarak tedarik edilen emtianın çeşitliliği dikkat çekicidir⁵.

Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadası ile irtibatı ve burayı bir yurt haline getirmesi Orhan Bey zamanında başlayan ve Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar süren bir periyodu kapsamaktadır⁶. Balkanların coğrafyası incelendiğinde Adriyatik, Ege ile Akdeniz ve Karadeniz'le çevrili olduğu, deniz ticaretinin karasal ticaretle iç içe geçmiş bir ekonomik yapıyı oluşturduğu farkedilecektir. Balkanlar ve Adriyatik birbirine sıkıca bağlı ayrılmaz iki coğrafi oluşumdur. Osmanlı Devleti Balkan fütuhatına başladığı zaman, ekonomik koşulların bir sonucu olarak Balkanların Avrupa ile bağlantısını sağlamak esaslı çerçevesinde bir çıkış noktası aradı. Bu işlevi yerine getirebilecek en uygun yer birkaç liman kenti ile birlikte Dubrovnik'ti. Adriyatik ya da diğer bir deyişle Venedik Körfezi, o dönemde Venedik Cumhuriyetinin kontrolü altındaydı. Osmanlı yöneticileri vaziyeti değiştirdi ve Balkanların ticari yapısını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirdi⁷. Yeni nizamda Dubrovnik bir taraftan ileri karakol vazifesi görecekti, bir taraftan da Venedik ve Macaristan'a karşı ekonomik üstünlük elde etme mücadelesinde sıra dışı bir rol üstlenecekti Osmanlı yönetimi bu niyetle Dubrovnikli tüccarlara geniş haklar tanıdı ve korumacı bir yaklaşım sergiledi. Bunu bir devlet politikası haline getirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu küçük şehir devletinden beklentisi oldukça yüksekti. Sadece ekonomik değil, siyasi

⁵ İnalçık, 2000: 312-313. Osmanlı yönetiminin Sırbistan ve Bosna'daki gümüş madenlerine yönelik politikalarına dair bk. İnalçık, 2005: 25. Balkan şehirlerinin Osmanlı fethinden sonra birer ticaret ve sanayi merkezleri haline gelmelerine dair bk. İnalçık, 2005: 35.

⁶ Halil İnalçık, 2005: 20-26

⁷ Halil İnalçık, 2005: 23.

bakımdan da İstanbul'un çıkarlarına hizmet edecek ehemmiyet arzeden politikaların üretilmesinde ve uygulanmasında aldığı rol, bir bakıma Dubrovnik'in kaderini tayin etti. Adriyatik'e sıkışan Venedik'in elini kolunu bağlayıcı girişimlerde Dubrovnik hep ilk sıradaydı. Osmanlı piyasalarına giren malların önemli bir kısmı yine Dubrovnik vasıtasıyla sağlanıyordu⁸. Ama hepsinden daha önemlisi Avrupa'da rakip ya da düşman devletlerle irtibat hep Dubrovnik vasıtasıyla oluyordu⁹.

Bununla birlikte Osmanlılar Balkanlarda sadece Dubrovniklileri desteklemediler. Yerli tüccarları da kucaklayacak uygulamalarda bulundular. Balkan tüccarlarının güçlenmesindeki en önemli etken Osmanlı yönetiminin Balkanlarda sergilediği bayındırlık siyasetinin başarısından kaynaklanmaktaydı. İstanbul'un tasarladığı planlar Balkanlarda derhal hayata geçirildi. Birçok yeni şehir kurulduğu gibi, gelişmesi yavaşlamış ya da durmuş bir çok şehir yeniden hayat buldu. Bunun yanında yollar da imparatorluğun bayındırlık faaliyetlerinden nasibini aldı. Osmanlı ordusunun kullandığı ve Larissa (Yenişehir-i Fener), Varna, Vidin, Sofya, Selanik, Üsküb, Belgrad, Yeni Pazar (Novi Pazar) ve Saraybosna'dan geçen yol iyileştirildiği gibi, buradan Tuna ve Adriyatik kıyılarındaki Dubrovnik ve Spilato şehirlerine de ulaşım kolaylaştırıldı. Yol üzerlerine kervanların konaklaması için hanlar yaptırıldı. Hanların korunmasına yönelik olarak askerlerin bulunduğu palankalar ve hisarlar inşa edildi¹⁰. Bütün bunların yanında Balkanlardaki küçük devletlerin ortadan kalkmasından sonra sınırlar da yok oldu ve tek bir gümrük bölgesi meydana getirildi¹¹. Daha da önemlisi, Balkan eyaletlerindeki şehirlerin gelişmesinde yerel şartları göz önünde bulunduran farklı

⁸ *Doğu'nun kapisı* olarak görülen Dubrovnik ticaretinin genel karakteristiği hakkında bk. Orfali, 2002: 180 vd.

⁹ Osmanlı Devleti'nin İspanya ile olan münasebetlerinde Dubrovnik'in aldığı rol için bk. 6 Cemaziyellevvel 1030 (29 Mart 1621), BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler* (MAD.) 6004, s.14/1; Evasit-ı Şaban 1035 (12 Mayıs 1626), BOA, MAD. 6004, s.125/8 ve Faroqhi, 2000: 640.

¹⁰ Stoianovich, 1992: 7-8 ve Paskaleva, 1967-68: 40, 45.

¹¹ Bu durumdan en çok yararlanan Dubrovnik tacirleri oldu. Bir kez ve oldukça düşük bir gümrük ödeyerek Dubrovnik'in gelişmesine katkıda bulundular (İnalçık, 2000: 314).

uygulamalara karşı çıkmadı, varolan yapıya ve hayat şartlarına saygı gösterildi¹².

Osmanlı yönetiminin Balkanlardaki yol sistemine oldukça ehemmiyet gösterdikleri vakidir. Askeri amaçları göz ardı etmemek koşuluyla Avrupa'ya bağlantı sağlayan Balkan yolları ticaretin devamlılığında önem arzelmekteydi¹³. Balkanları Yunanistan ve Adriyatik'e bağlayan antik yol *Via Egnatia* olarak biliniyordu. İstanbul, Belgrad ve Budin, Edirne, Filibe, Sofya ve Niş üzerinden birbirine bağlanırdı¹⁴. Bu yol Balkan yarımadasını çaprazlama kesmektedir. Bizans döneminde İmparatorluk Ordu Yolu olarak bilinen yol Üsküb, Arnavutluk ve Bosna'ya giden yollarla birbirine bağlıydı. Üsküb şehri de önemli bir duraktı. Zira Makedonya, Arnavutluk ve Bosna'ya giden yol bu şehirde birleşmekteydi¹⁵. Saraybosna'dan biraz dolambaçlı bir yol Dubrovnik'e giderdi. İstanbul-Dubrovnik hattında işleyen kervanlar bahsedilen yolları kullanırlardı. Kervanların Dubrovnik'ten ve İstanbul'dan hareket etme zamanları belliydi. Kervan yukarıda güzergahı verilen yolu takip ederdi. Dubrovnik'ten yola çıkan kervanların bir kervanbaşı bulunurdu. Kervanda tüccarlar ve malları bulunacağı gibi, bazen Dubrovnik'in ödediği yıllık harac da kervanla birlikte İstanbul'a gönderilirdi. Merkezî yönetim, İstanbul'dan Dubrovnik'e gidecek olan bir kervana yol üzerindeki idarecilerin ilişmemelerini ve güvenliğini sağlamalarını istiyordu¹⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan ticaretine gösterdiği hassas yaklaşımın bir göstergesi olarak Dubrovniklilere uyguladığı farklı gümrük tarifelerini de zikretmek gereklidir. Dubrovnik tüccarları İstanbul, Edirne ve Bursa dışındaki yerlerde ticaret yaptıklarında diğer eman verilmiş yabancı tüccarlar gibi alım satımlarında doğrudan gümrük resmi ödemezlerdi. Bunun yerine mukataaya verilmiş Dubrovnik gümrük vergisini, her yıl ya

¹² Sugar, 1977: 74.

¹³ Edirne'den sonra dört önemli kola ayrılan Balkanlardaki yol güzergahları için bk. Sugar, 1977: 73.

¹⁴ Faroqhi, 2000: 612.

¹⁵ İnalçık, 2005: 25.

¹⁶ Evasit-ı Cemaziyelahir 1026 (20 Haziran 1617), BOA, *Düvel-i Ecnebiye* (D.EC.), 13/1, s.143/682 ve Evasit-ı Safer 1027 (11 Şubat 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.145/697.

da altı ayda bir İstanbul'a gelen elçiler toplu bir gümrük resmi olarak Osmanlı hazinesine teslim ederlerdi¹⁷. Yasal gümrük vergilerinin dışında başka vergilerin Dubrovnik tüccarından talep edilmesi kanun dışıydı ve görevliler sıkı bir şekilde takip edilir, bu kurala uymayanlar ikaz edilirdi¹⁸.

3. DUBROVNIK VE BALKAN TİCARETİ

Hemen belirtmek gerekir ki, Dubrovnik tüccarları Balkanlara bir anda gelmediler. XI. yüzyıl hatta daha öncesinde Dubrovnik tüccarlarının burası ile ticari bağlar kurdukları görülmektedir¹⁹. XIV. yüzyılda Osmanlı hakimiyeti öncesinde ve esnasında Balkanlarda Dubrovnikliler ticaret kolonileri oluşturmaya başladılar²⁰.

Dubrovnikliler uluslararası ticaret devletinden daha ziyade Balkanların mevcut şartlarına uyum sağlamış yerel bir ticarî güç olarak algılanıyordu. Birincisi, uzun yıllardan beridir Balkanlardaydılar ve yerleşik düzene geçmişlerdi. İkincisi, bilhassa vergi toplayıcılar tarafından *müste'men* değil de *zimmî* olarak kabul ediliyorlardı²¹. Üçüncüsü ve en mühimi ise merkezi yönetim Dubrovniklileri Venedik ya da İngiliz tüccarı gibi değil, kendi bünyesinden beslenen sadık bir bağlaşıklık olarak kabul ediyordu²².

Balkanlardaki Osmanlı fetihlerinin ardından Dubrovnik tüccarları Balkan şehirleri ile İtalya bağlantılı ticaretin arabuluculuk görevini üstlendiler. Osmanlı yönetiminin Dubrovnikli tüccarlara uyguladığı vergi oranı avantaj sağlamaktaydı. Bu sayede Balkan şehirlerinde ticaret kolonileri kurdular²³ ve iç ve dış ticaretin büyük bir kısmını ellerinde tuttular. Kumaş başta olmak üzere muhtelif mallarla

¹⁷ BOA, D.EC., 13/1, s.1-2 ve Bostan, 2006: 83 vd.

¹⁸ Rodosçuk'ta Dubrovnik tüccarından kassabiye vergisi talep edilmemesine dair bk. 19 Rebiülahir 1013 (14 Eylül 1604), BOA, D.EC., 13/1, s.3/5.

¹⁹ Carter, 1980: 46-51.

²⁰ Jovic, 1993: 1761-1772; Krekic, 1980; Sugar, 1977: 172 ve Castellán, 165; Stoianovich, 1992: 2; Schevill, 1922: 168.

²¹ Yabancıların ya da Avrupalıların Osmanlı görevlileri tarafından farklı isimlerle adlandırılmaları ve devletin çıkarlarına göre kategorize edilmeleri hakkında bk. Goffman, 2007: 63 vd.

²² Bk. 3 nolu dipnot.

²³ Jackson-Lampe, 1992: 52-53.

Dubrovnik'ten Rumeli'ye gelen tüccarlar, deri, yün, balmumu ve diğer emtia ile geri dönüyorlardı. Hareket kabiliyetleri ve ticarî organizasyonlarının başarısı sayesinde ve sistemli bir şekilde Balkan mallarını topladılar. Başarıları sadece kendilerinin ticaretteki maharetlerine bağlı değildi, imparatorluğun askeri, idari, ekonomik ve diğer alanlardaki düzenlemeleri Dubrovniklilere büyük yardımda bulunuyordu²⁴. Ancak Osmanlı piyasalarından toplanan mallar Dubrovnik'in ihtiyacından daha fazla olduğundan Venedik de dahil olmak üzere İtalyan devletlerine bu mallardan sattılar. Buna rağmen, Venediklileri ellerinden geldiğince Balkanlardan uzak tutmaya çalıştılar.

1500'lü yıllardan 1600'lü yılların sonuna kadar Dubrovnikli tüccarların Balkanlardaki ticarete oldukça etkili oldukları görülmektedir²⁵. Balkanlarda Osmanlı fetihlerinin tamamlanmış olması, uluslararası ticaretin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlayacak yapının oluşturulması, tüccar kervanlarının yol güvenliğinin sağlanması Dubrovniklileri ticari bakımdan zengin Balkanlarda ticaretin doğrudan içerisinde yer almalarını sağladı²⁶. XVI. yüzyıl Osmanlı arşiv kaynakları Rumeli'deki Dubrovniklilerin ticaret sahasına ve ticarete konu olan malların neler olduğuna dair ehemmiyetli veriler ihtiva etmektedir²⁷. Bu yüzyılda Balkan ticareti geliştikçe buna paralel olarak Dubrovnik'in ekonomik canlılığı da arttı²⁸.

Dubrovnik neden Balkanlarla sıkı bir ticaret bağı kurdu? Bulduğu coğrafi konum nedeniyle Dubrovnik'in Balkanlar ile etkileşim içerisinde olması şarttı. Çünkü ticarî gayeler haricinde ihtiyaç duyduğu tahıl ancak buradan temin edebilirdi. Yani bir yerde Dubrovnik, Balkanlara bağımlı idi. Bu yüzden ilk önce Macarlara sonra da Osmanlılara haraç ödemeyi zorunlu olarak kabul etti²⁹. Bunun dışında etrafındaki toprakların tamamı Osmanlılar tarafından ele geçirilmişti ki yeni ve güçlü komşusuyla ilişki

²⁴ Paskaleva, 1967-68: 37-46.

²⁵ Carter, 1971: 376.

²⁶ Balkan ticareti sayesinde büyüyen Dubrovnik ekonomisine dair bk. İnalçık, 2005: 36.

²⁷ Köse, 2009: 51.

²⁸ İnalçık, 200: 318.

²⁹ Goffman, 1994: 141 vd.

kurmak bir zorunluluktadır³⁰. Ayrıca Venedik'in yıpratıcı rekabeti karşısında bir koruyucuya ihtiyaç duyduğunu da eklemek gerekir³¹.

Dubrovnik'in heybetli komşusuna bağımlı olmasının başka nedenleri de vardı. XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı dış ticareti bir değişime şahit oldu³². Büyük tüccar devletlerin Doğu Akdeniz'de ticaret filoları vasıtasıyla ve Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri imtiyazlar sayesinde ticarete başlamaları bir şehir devleti olan Dubrovnik'in İngiltere, Fransa ve Hollanda ile rekabet edememesi anlamına gelmekteydi³³. Dubrovnik'in ticarî politikalarında değişime gitmesinin temel sebebi, Osmanlı dış ticaretinin XVI. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'nın büyük devletlerinin etkili olduğu bir yapıya bürünmesi ile alakalıdır³⁴.

Navlun fiyatlarının oldukça yüksek düzeylerde seyretmesi yüzünden Dubrovnikli tüccarların Avrupalı tüccarların gemileri ile ticaret yapmaya başladılar. Bu dönemde korsanların tüccar gemilerine yaptıkları saldırılar tüccarları daha korunaklı ve korsanlarla baş edebilecek askeri mühimmata sahip Avrupa gemileri ile ticarete zorladı. Mallarını ve hayatlarını kaybetmektense yüksek bir taşıma parası karşılığında yabancı bayraklı gemilerle seyrüseferde bulunmayı daha pratik bir yol olarak gördüler³⁵.

Adriyatik ve Akdeniz'deki korsanlar XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılın başlarında etkili olmaya başladılar³⁶. Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sıkı pazarlıkların ve anlaşmaların temelinde korsanların saldırılarını engellemek amacı bulunmaktaydı. Uskokların Adriyatik'teki can yakıcı taarruzları da bir yana bırakılacak gibi değildir³⁷. Ayrıca hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Venedikliler Akdeniz ticaretinde üstünlüğü kaptırmamak için korsanları kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanmaktan da geri kalmamışlardır.

Venedik ve Dubrovnik'in ticaret filoları

³⁰ Biegman, 1967: 25-26.

³¹ Tracy, 2010: 198.

³² Faroqhi, 2000, 609 vd.

³³ Biegman, 1967: 27.

³⁴ İnalçık, 2004: 142 ve Mc Gowan, 1981: 20.

³⁵ Benzer şartlar Venedik için de geçerliydi (Lane, 1973: 387 vd).

³⁶ Bostan, 2009 ve Tenenti, 1967.

³⁷ Bracewell, 1992.

yanında korsanları da Adriyatik ve Akdeniz'de etkindiler. Ne zaman ki İngiliz, Hollanda ve Fransa ticaret filoları Akdeniz'e girdiler, yağma ve çapulculuk yapıyor gibi davranan ama aslında Venedik ve Dubrovnik ticaret politikalarına hizmet eden korsanlar, yeni misafirlerin filo ve korsanlarıyla mücadele edemediler ve etkilerini yitirdiler. Uzun süre korsanlara karşıymış gibi görünen ama aslında el altından destekleyen bu iki devlet, hakimiyetlerini kaybettiler. Ancak ticari alışkanlıklarından vazgeçmeleri beklenemezdi. Korsan saldırılarından kurtulmak için Osmanlı Balkanında deniz yollarından daha güvenli olan karayolu ticaretine başlamaları gerektiğini kısa sürede anladılar³⁸.

Diğer bir etken ise Dubrovnik-Venedik rekabetinin incelenen dönemde had safhaya ulaşmış olması ile ilgilidir. Denizlerde rekabet eden Dubrovnik ve Venedik ticaret güçleri bu kez kozlarını kara ticareti üzerinden paylaşacaklardı³⁹. Venedik İstanbul'dan kara yoluyla Dubrovnik'e gelen ticaret kervanlarının yolunu Venedik'e döndürmek için denediği ilk girişiminde başarılı oldu. Adriyatik kıyısında atıl vaziyetteki Split limanını işler hale getirdi. Kervanlar Dubrovnik yerine Split'e, buradan da limanda gemilere yükledikleri mallarla askeri gemilerin eşliğinde Venedik'e gitmeye başladılar⁴⁰. Akılcı davranan Venedik yönetimi, kervanları Split'e döndürmeyi başardı. Bu sırada başka bir transit merkez olan Saray Bosna'nın yükselişi de Dubrovnik'e vurulan diğer bir darbe oldu⁴¹. Artık Balkanlarda biri Osmanlı yönetimine, diğeri Venedik'e ait olan iki transit ticaret merkezi belirmişti. Dubrovnik idarecileri gelişen şartlar karşısında harekete geçtiler. Bu durumdan şikayetçi oldular ve Venedik'i Osmanlı Devletine şikayet ettiler. Venedik, Dubrovnik'e ders vermek için donanmasını Dubrovnik önlerine gönderdi; liman muhasara edildi ve yerleşim birimleri basıldı. 100'den fazla Dubrovnikli reaya ve tüccar esir edildi. Osmanlı idaresi muhasarayı gerçekleştiren donanma komutanının saldırıdan vazgeçmesini sağlamak için araya girdi⁴². Dubrovnik yönetimi Venedik gibi bir

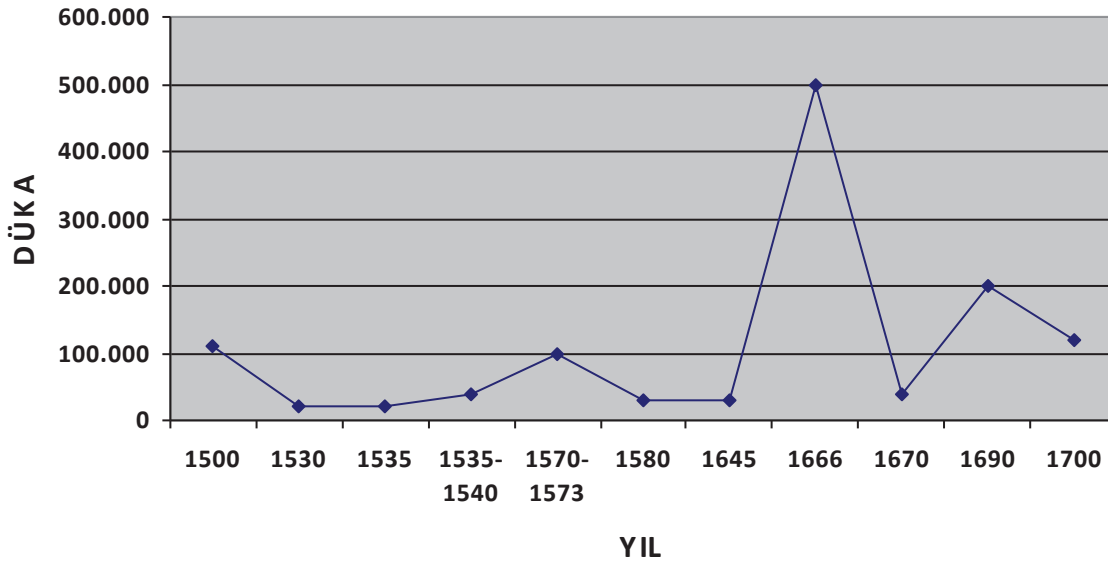
³⁸ Mesela İngiliz korsanlar için bk. Tenenti, 1967: 56.

³⁹ Faroqhi, 1980: 71.

⁴⁰ Köse, 2005: 106 ve Carter, 1971: 390.

⁴¹ İnalçık, 2000: 322-323.

⁴² Evasıt-ı Muharrem 1027 (12 Ocak 1618), BOA,

Tablo1. Dubrovnik'in Yıllık Gümrük Gelirleri (İthalat)

Kaynak: Carter, 1971:393.

rakip karşısında Osmanlı Devletine bağımlı olmak zorundaydı. Zaten Venedik'in bu saldırısı karşısında, Bosna Beylerbeyi İskender Paşa Dubrovnik üzerinde dolaşan tehlike bulutlarını izale için görevlendirildi ve sadık haracgüzar Dubrovnik'in korunması emredildi⁴³. Venedik, limanı yaklaşık bir buçuk yıl muhasara etmiş, 30.000 kuruşluk zarar vermiş, esir olarak aldıklarından başka bir çok kişiyi öldürmüş, Dubrovnik ticareti durma noktasına gelmişti. Bu, Osmanlı için zor bir durumdu. Her iki tarafla da iyi geçinmek isteyen Osmanlı yönetimi, Venedik balyosundan devletin bu tarz davranışlardan vazgeçmesini, zararın tazmin edilmesini, esirlerin serbest bırakılmasını ve ticareti sekteye uğratan muhasaranın kaldırılmasını istemişti⁴⁴.

1600-1630 dönemine ait belgeler incelendiğinde Dubrovnik tüccarının faaliyet sahasını neredeyse sadece Balkanlar üzerinde yoğunlaştırdığına tesadüf edilecektir⁴⁵. Dubrovnikli tüccarların denizlerdeki ticari girişimlerine ait kayıtlar 13 numaralı Düvel-i Ecnebiye defterinde ve 6004 numaralı

D.EC., 13/1, s.145/693.

⁴³ Evasıt-ı Muharrem 1027 (12 Ocak 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.145/694.

⁴⁴ Evasıt-ı Zilhicce 1027 (3 Aralık 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.192/852. Benzer bir hüküm için bk. Evahir-i Zilhicce 1032 (24 Ekim 1623), MAD. 6004, s.88.

⁴⁵ Faroqhi, 2000: 642.

Maliyeden Müdevver Defter de maalesef yok denecek kadar azdır⁴⁶. Bunu Dubrovnik'in Akdeniz ticaretinde meydana gelen değişimlere ve yeni konuklara verdiği cevap olarak kabul etmek gerekir. Zira 1640'larda meşhur Dubrovnik ticaret filosunun artık gerilediği kabul ediliyordu⁴⁷.

Dubrovnik Osmanlı İmparatorluğuna bağımlı durumdaydı ve Osmanlı etkisine girdikten sonra bağımlı bir ekonomik döngü içerisinde hareket etmek zorunda kaldı. Çünkü, yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Dubrovnik limanı bilhassa 1573'den Girit Savaşı'nın başladığı 1645 yılına kadar Venedik'le olan uzun barış döneminde durağan bir ithalat gelirin e sahip olabildi. Gelirlerin zirveye ulaştığı zamanlar hep savaş dönemlerine tekabül etmekteydi ki, tarafsız kalmaya çalışan Dubrovnik için bol kazançlı yıllar anlamına gelmekteydi. Aşağıdaki tablo, Dubrovnik'in Osmanlı İmparatorluğunun uluslararası ilişkilerinden ve siyasetinden nasıl etkilendiğini göstermektedir.

⁴⁶ 7 Rebiülevvel 1015 (13 Temmuz 1606), BOA, D.EC., 13/1, s.35/140; 3 Cemaziyevvel 1016 (26 Ağustos 1607), BOA, D.EC., 13/1, s.47/201; Evasıt-ı Receb 1028 (28 Haziran 1619), BOA, MAD. 6004, s.61/5.

⁴⁷ Dubrovnik deniz gücünün XVI. yüzyıl sonlarında Kuzey Avrupalı deniz gücü karşısında gerilemesine dair bk. Carter, 1971: s.393 vd.

4. ÖNEMLİ MERKEZLER VE TİCARİ EMTİA

Dubrovnik'in hemen yanı başındaki Bosna ve Hersek, Osmanlı fethinden sonra-belki de daha öncesinde- Dubrovniklilerin ticaret amacıyla gidip geldikleri yerlerdendi. Burada Dubrovniklilerin sıkıntıya düşmeden hareket etmelerine yönelik merkezi yönetimin girişimleri olurdu. Mesela, bazı görevlilerin Dubrovnik uyruklu tüccarlara ilişmesi üzerine hem eyaletteki kadılar, hem Hersek beyi, hem de Bosna Beylerbeyi tüccarların korunması yönünde ikaz ediliyorlardı⁴⁸. Hersek, Dubrovnikle ilgili merkezi politikaların uygulanma sahası ve denetiminin yapıldığı yer olması bakımından ehemmiyetliydi. Dubrovnikle alakalı işler özellikle Hersek idarecilerinden sorulur, bir problem oluşursa çözümü onlardan beklenirdi⁴⁹. Hersek'in diğer bir vasfı da Dubrovnik'in günlük beslenme ihtiyaçlarının buradan karşılanmasına yönelikti. Dubrovnikliler ticaret amacı gütmeyen, zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için Hersek'e gelirler, buğday, arpa, sığır, koyun, kuzu, inek satın alırlardı⁵⁰. Bunun dışında Rumeli'nden yola koyulan Dubrovnik kervanı Hersek'ten geçerdi⁵¹.

Bulgaristan'da ise Filibe ve Sofya Dubrovnik tüccarlarının sık geldikleri, hatta yaşadıkları önemli ticaret merkezleriydi. Zamanında Filibe'de yaşayan, Dubrovnikli tüccarlara tercümanlık eden Kazano'nun, şehirden ayrılmasının üzerinden yirmi yıl geçmesine rağmen derici esnafıyla yaşadığı mesele ciddi olmalı ki, memnuniyetsiz derici esnafının merkeze gönderilmesi, hatta sorunun divan-ı hümayunda görüşülmesi emredilmekteydi⁵².

⁴⁸ 20 Zilhicce 1014 (28 Nisan 1606), BOA, D.EC., 13/1, s.33/131.

⁴⁹ Dubrovnik köyüne saldıran eşkıya hakkında Hersek beyine gönderilen hüküm hakkında bk.22 Şaban 1023 (27 Eylül 1614), BOA, D.EC., 13/1, s.116/588.

⁵⁰ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.162/748; Evahir-i Muharrem 1033 (23 Kasım 1623), BOA, MAD. 6004, s.46/2; Evasıt-ı Şevval 1029 (13 Eylül 1620), BOA, MAD. 6004, s.65/2; Evasıt-ı Zilhicce 1032 (10 Ekim 1623), MAD. 6004, s.82/1.

⁵¹ Evahir-i Muharrem 1033 (23 Kasım 1623), BOA, MAD. 6004, s.46/1 ve Evasıt-ı Şevval 1029 (13 Eylül 1620), BOA, MAD. 6004, s.66/1.

⁵² 22 Zilhicce 1014 (30 Nisan 1606), BOA, D.EC., 13/1, s.34/133.

Dubrovnikli tüccarın Rumeli'deki en önemli ticaret şehirlerinden biri ve eyaletin paşa sancağı olan Sofya'da kökü çok eskilere dayalı bir ticari yapı meydana getirdikleri görülüyor⁵³. Sofya'da bir zamanlar bu tüccarlara ait 30'a yakın ev bulunuyordu ki bu sayı gittikçe azalmaya başlamıştı. Sığır derisi buradan satın aldıkları hammaddelerin başında geliyordu⁵⁴. XIX. yüzyıl başlarında Rumeli'den bahseden bir eserde artık Sofya'da Dubrovniklilerin yaşamadığı belirtilmektedir⁵⁵.

Dubrovnik, 1500-1700 arasında daha çok deri ticaretine yöneldi. Deri ticaretinin İtalyan şehir devletleri ile olan münasebetindeki yeri önemliydi. Hatta Kuzeydoğu Bulgaristan'daki öküz yetiştirilen çiftliklerle yakın bağlantısı bulunmaktaydı⁵⁶. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra işlenmemiş ve işlenmiş deri ticaretinin kontrolü tamamıyla Dubrovniklilerin eline geçti⁵⁷. Tuna boyunca, Sofya'dan ve merkezî Sırbistan'ın bir çok kentinden deri ihraç edilirdi. Plovdiv (Filibe), Sofya, Silistre ve Rusçuk deri ticaretinde uzmanlaşan Osmanlı kentleriydi. Sırbistan'da ise Belgrad, Prokuplje ve Yeni Pazar aynı işlerlikte deri imal ederdi. Kuzey Sırbistan ve Macaristan'dan getirilen deriler, Belgrad'da toplanır, daha sonra kervanlarla Dubrovnik'e gönderilirdi. Deniz yoluyla da Dubrovnik'e deri getirilirdi. Karadeniz'e girmeleri yasaklı olmadığından Varna limanından önemli miktarda deri ihracı yapılırdı. İtalyan şehir devletleri Ankona, Venedik ve Cenova Dubrovnik'in deri sattığı ana müşterilerdi⁵⁸.

Osmanlı arşiv kayıtları deri ticaretinin yoğun bir şekilde yapıldığını ortaya koymaktadır. Dubrovnikliler Rumeli ve Tuna etrafındaki yalılardan kara sığır ve camus derisi⁵⁹, Rumeli, Üsküb ve Vulçitrin'den yapağı ve gön⁶⁰,

⁵³ Şehrin XVI. yüzyıl sonlarındaki sosyal, ekonomik ve demografik yapısı hakkında bk. Genç, 1993: 1803-1812.

⁵⁴ Evasıt-ı Safer 1028, BOA, MAD. 6004, s.61/1. Yapağı için bk.Evahir-i Rebiülevvel 1028, BOA, MAD. 6004, s.61/2.

⁵⁵ İnciciyan-Andreasyan, 1973-74: 17.

⁵⁶ Tracy, 2010: 197.

⁵⁷ Sofya'daki deri sektörünün Osmanlı dönemindeki gelişimine dair bk. Todorov, 1983: 116 vd.

⁵⁸ Carter, 1971: 377-378.

⁵⁹ 23 Cemaziyelevvel 1021 (22 Temmuz 1612), BOA, D.EC., 13/1, s.93/461.

⁶⁰ 12 Cemaziyelahir 1022 (30 Temmuz 1613), BOA,

Belgrad çevresinden ise öküz derisi alırlardı⁶¹. Sofya'dan camus ve öküz derisi, sahtiyan çeşitleri, meşin, balmumu, yapağı ve kürk ihrac ederlerdi⁶². Rumeli'den sahtiyan, meşin ve gön satın alırlardı⁶³. Bilhassa renkli deri olan sahtiyanı İtalya'ya ihraç ediyorlardı⁶⁴. Hersek, Nova, Lubin ve Gabela'dan ise zahire, camus ve öküz derisi, sahtiyan türleri, meşin, balmumu, yapağı, kürk satın alıyorlardı⁶⁵.

Diğer bir ihraç malı ise yündü. Bulgaristan ve Sırbistan yün imalinde uzmanlaşmıştı. Yapağı, kumaş sanayisinin hammaddesidir. Dubrovnikliler Rumeli'den topladıkları yapağının bir bölümünü Almanya'ya, diğer bölümünü ise Kuzey İtalya'daki kumaş sanayi bölgesine gönderdiler. 1620-1640 arasında yünün önemli bir kısmı Dubrovnik'te el yapımı kumaş üretiminde kullanılıyordu⁶⁶. Gerçektende Dubrovnik'te gelişen kumaş sanayi için Bulgaristan ve Sırbistan ham yün tedarik bölgeleriydi⁶⁷. Prokoplje en önemli yün tedarik merkeziydi.

Bulgaristan'daki Zigoria adlı yer, yüksek kalitede balmumu üretir ve kalitesi Akdeniz bölgesinde bilinirdi. Sırbistan ve Hersek de Dubrovniklilere balmumu tedarik ederdi⁶⁸. Arşiv vesikalarına göre ise Şehirköy, Sofya, Niş, Alacahisar, Ürgüb, Yenipazar ve Bosna ve Foça'dan balmumu satın alıyorlardı⁶⁹. Tıpkı deri gibi balmumu da İtalya'ya gönderilirdi.

İthal ettikleri ve sattıkları en önemli emtia tekstil ürünleriydi. Genellikle İtalyan kumaşları D.EC., 13/1, s.106/527.

⁶¹ 14 Cemaziyelahir 1023 (22 Temmuz 1614), BOA, D.EC., 13/1, s.113/571.

⁶² Evahir-i Ramazan 1025 (11 Ekim 1616), BOA, D.EC., 13/1, s.142/678 ve Evahir-i Rebiülevvel 1027 (27 Mart 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.147/705.

⁶³ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.165/759.

⁶⁴ İnalçık, 2000: 320.

⁶⁵ Evahir-i Muharrem 1033 (23 Kasım 1623), BOA, MAD. 6004, s.46/1; Evasıt-ı Şevval 1029 (13 Eylül 1620), BOA, MAD. 6004, s.66/2

⁶⁶ Mc Gowan, 1981: s.40.

⁶⁷ İhrac edilen yünün bir kısmı kar oranı yüksek olduğundan İtalya'ya gönderilirdi (Carter, 1971: 380).

⁶⁸ Carter, 1971: 378-379.

⁶⁹ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.s.161/745; Evahir-i Zilkade 1031 (6 Ekim 1622), BOA, MAD. 6004, s.70/2.ve 14 Zilkade 1032 (9 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.75/4.

satıyorlardı. Ancak Venedik'in düşmanca tavırlarından sonra Batı Avrupa kumaşlarını tedarik etmek zorunluluğu hasıl oldu. Bir ara İran'dan da kumaş ithal ettiler. Yerli tüccarlarla rekabet burada da kendisini gösterdi⁷⁰. Arşiv belgelerinde kumaş ve çuka getirdiklerine dair kayıtlar mevcuttur⁷¹.

5. YEREL ŞARTLAR, REKABET VE DUBROVNIKLİLER

XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı merkezi yönetimi ile taşra idarecileri arasında bir mücadele başladı. Gücün kullanım düzeyi padişahın otoritesinin sarsılmaz yönü ile ilgili değildi. Merkezi bürokrasinin devlete ait tüm mekanizmaları kontrol altına alma anlayışına rağmen taşradaki güçler giderek daha etkili olmaya başladılar. Balkanlarda Dubrovnik tüccarları ve vatandaşları üzerinden gerçekleşen bu çekişme, taşra görevlilerinin ve ileri gelenlerin istediği şekilde sonuçlandı⁷². XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyıl başlarında yaşanan uluslararası ekonomik değişimler ve olumsuzluklar Osmanlı Devleti'ne de sirayet etti. Akçenin enflasyonu ve bu durumun getirdiği sonuçların taşraya yansması merkez-taşra uyumluluğunun bozulmasına neden oldu. Taşra artık eskisi kadar merkezi dinlemiyordu. Değişen şartlara yerel tepkiler veriliyordu⁷³. Daha da önemlisi merkezi yönetim bozulan dengeyi sağlamakta eskisi kadar güçlü görünmüyordu⁷⁴.

Osmanlı idaresi XVI. yüzyılda Venedik'in denizlerdeki ticaret üstünlüğünü kırmak için farklı bir yol denedi. Dubrovnik bağlantılı ve Balkanları Doğu- Batı yönünde kesen yolu işler halde tutmayı başardı. Kara yolu ile Dubrovnik üzerinden Avrupa'ya mal sevk edilmesini sağladı. Bursa-İstanbul-Edirne üzerinden doğunun değerli emtiası Balkanların ötesine hatta Tuna'nın kuzeyine bu yolla ulaştırıldı. Yani bir bakıma İskenderiye'den başlayıp Venedik'te son bulan deniz yoluna alternatif

⁷⁰ Carter, 1971: 384 vd.

⁷¹ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.162/749 ve Evasıt-ı Zilkade 1027 (3 Kasım 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.183/829.

⁷² Uluslar arası ticaret vasıtasıyla açığa çıkan merkezi bürokrasi ve taşra arasındaki mücadele ve çekişmeye dair bk. Goffman, 1993: 139-148.

⁷³ Balkanlarda artan cizye vergisine gösterilen tepkiler için bk. İnalçık, 2005: 31.

⁷⁴ İnalçık, 2005: 38.

bir güzergah oluşturuldu. Dubrovnik bir kez daha önemi göz ardı edilemeyecek bir rol aldı. *Pax Ottomanica*'dan en çok faydalanan, Katolik Ragusa oldu. Ancak Ortodoks Sırp ve Rumlar da bu ticaretten pay aldılar. Lyon'a ve Antwerp'e kadar emtia götürdüler, dönüşlerinde mamül mallardan getirdiler. İstanbul'un ve diğer büyük şehirlerin ihtiyaç duyduğu malları temin etmek üzere genellikle Rumeli'deki mahalli tüccarlara da haklar tanıyan Osmanlı İmparatorluğu, böylece Balkanlarda ister yerel isterse uluslararası olsun ticaretin gelişmesinde önceden tasarlanmış bir planı başarıyla uyguladı⁷⁵. Buna rağmen XVII. yüzyıl başlarına kadar Balkanlardaki ticarete hala söz sahibi olanlar Yahudiler, Dubrovnikliler, Avrupalılar ve Müslümanlardı. Aynı döneme tekabül eden Dubrovnik'in gerilemesi ve Yahudi göçünün yavaşlaması, ibreyi yerli Ortodoks tüccarların lehine döndürdü. Vidin-Sofya-Selanik hattının batısında onların sözü geçer oldu⁷⁶.

Venedik yeni mahalli güce ve daha önce Dubrovnik'e karşı etkili bir ticaret politikası geliştirdi ve Spilato (Split) limanını inşa etti. Artık Balkanlarda rekabet vardı ve bu durum en çok Osmanlı Devleti'nin işine gelmekteydi⁷⁷. Osmanlılar Dubrovnik'i destekleyerek, Balkanların bir kısmından Venediklileri uzaklaştırdı⁷⁸. Dubrovnik ise, elindeki tüm kozları oynayarak Balkan tüccarlarının güçlenmesini engellemeye çalıştı. Fakat başarılı olamadı. Nitekim, belgelerin dilinden anlaşıldığı kadarıyla Rumeli ve Balkanlarda Dubrovnik tüccarına karşı muhalif bir hava oluşmuştu. Osmanlı Devleti'nin ekonomik koşulları yerel güçlerin bu şekilde davranmasına neden olmaktaydı. XVII. yüzyıl başlarındaki genel ekonomik yapının bozulması, fiyatların yükselmesi, paranın değerinin düşmesi, vergilerin arttırılması ve diğer olumsuz ekonomik gelişmeler yüzünden mahalli güçler kanun dışı girişimlerde bulunabiliyorlardı. Bunun dışında yerel tüccarların Dubrovniklilerle rekabet etmek istemelerinin de etkisi bulunmaktaydı. Ayrıca, taşradaki üst düzey görevlilerin de ticaret yapmaya başlamaları, **bizzat kendileri tarafından değil de, taşradaki**

⁷⁵ Stoianovich, 1977: 3.

⁷⁶ Stoianovich, 1977: 10.

⁷⁷ İnalçık, 2005: 37.

⁷⁸ Castellan, 168.

diğer güçlerin tüccarlara zorluk çıkarması şeklinde kendini göstermekteydi. Bütün bu nedenler birleştiğinde tacirler taciz ediliyor, uzun yıllardan beri ticaretini yaptıkları hammaddeleri satın almalarına mani olunuyor, serbest hareket etmeleri engelleniyordu⁷⁹. Merkezi yönetim, Sofya'da eskiden 30'a yakın mütemekkin Dubrovnikli evi varken bu nevi olumsuz davranışlar yüzünden sayılarının üçe dörde düşmesini Dubrovniklilere karşı yapılan olumsuz davranışlara bağlıyordu⁸⁰.

Merkezî yönetim bu durum karşısında arayış içerisine girdi. Yerel memurlara Dubrovniklilerin şikayetlerini dinledikten sonra sorunlarının çözülmesini vurgulayan emirler gönderdi. Yerel güçler bir yandan merkezi hoş tutmak isterken, bir yandan da buldukları yerlerin şartlarını gözetmek durumunda kalıyorlardı. Kendilerinin de dahil olduğu bir ticarî yapının sadece merkezin isteklerine göre şekillenmesine izin vermeyecekleri belliydi. Kazaî gücü yanlarına çekerek dengeli bir ticarî ortam oluşturmaları daha akılcı olacaktı.

Rekabetin çok daha aşırı bir şekilde gerçekleştiği Akdeniz'deki Osmanlı liman kentlerinde ya da uluslar arası ticaretin yapıldığı şehirlerde de müste'men tüccarların benzer bir tavırla karşılaşmalarını, değişen Osmanlı ekonomik yapısı ve yerel rekabet şartlarına bağlamaktan daha çok Osmanlı coğrafyasına yeni katılan aktörlerin girişimlerinden kaynaklandığına bağlayan görüşler bulunmaktadır⁸¹. Ancak bu kanının Rumeli ve Balkanlar için bir geçerliliği yoktur. Zira, hemen hemen neredeyse Dubrovnikliler Balkan ticaretinde yalnızdılar ve Venedik hariç kendilerini zorlayacak başka bir uluslar arası güç yoktu⁸². Rekabet daha çok yerel ticaret erbabı ile olmaktaydı.

Dubrovniklilerin üreticiden doğrudan satın alacakları mallara, rekabet ettikleri yerel tüccarlardan daha fazla para vermeleri

⁷⁹ Evahir-i Ramazan 1025 (11 Ekim 1616), BOA, D.EC., 13/1, s.142/678 ve 680; Evahir-i Rebiülevvel 1027 (27 Mart 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.147/705 ve 706.

⁸⁰ Evasıt-ı Muharrem 1027 (12 Ocak 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.144/692. Prevadi için bk. Evahir-i Safer 1027 (25 Şubat 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.146/699).

⁸¹ Goffman, 1995: 95 vd.

⁸² Batılı tüccar ulusların Balkanlara ilgilenmeye başlamaları daha geç bir tarihte, XVIII. yüzyılda oldu (Paskaleva, 1967: 37-74).

hem fiyatları yükseltiyor, hem de rekabette haksız kazanç elde etmeleri sonucunu doğuruyordu. Yerel ticaret erbabının buna karşı sessiz kalması beklenemezdi. Merkezin desteğinin arkalarında olduğunu bilen Dubrovnikli tüccarlar ya eşit koşullarda alışveriş yapacaklardı ya da rekabetin acımasız mücadelesinde kendilerine göre haksızca yapıldığını düşündükleri davranışlara tahammül etmesini öğreneceklerdi. Ancak onlar her keresinde merkeze başvuracaklar, merkezin desteğini gösteren emirleri taşra idarecilerine gönderecekler, ama umdukları sonucu alamayacaklardı. Venediklilerin yaptığı gibi, toplumsal ve ekonomik değişimlere ayak uyduramamak Dubrovnik tüccarına karşı oluşan muhalif duruşun gittikçe kuvvetlenmesi anlamına geliyordu. Oysa ki, Dubrovnik tüccarı değişen koşullara ayak uydurmakta daha erken davranmış olabileseydi, hem rekabet edebilecekler, hem de taşra idarecilerinin desteğini daha etkili biçimde değerlendireceklerdi.

Arşiv belgelerine de yansıdığı üzere merkezin sorunlar karşısında hep benzer tavır göstermesi yanıltıcı olabilir. Her defasında yerel ticari güçleri Dubrovnikliler karşısında haksız gören emirler gönderdilerse de asıl kazanan kendisiydi. Rekabetin zorlu yollarında bir dengeleyici unsur olarak yol almayı becerdiler⁸³.

Dubrovnikli tacirlere sorun çıkaran yerel güçler genellikle *"bazı kimesneler mücerred celb ve ahz için ahidname-yi humayuna muhalif eşya-yı mezkureyi almağa mani olup"* ya da *"ol makule meta alıp sattıklarına ehl-i örf taifesi ve haricden bazı kimesneler mani oldukların bildirüp"* şeklinde tasvir edilmektedir. Acaba belgelerde sıkça zikredilen bu kişiler kimlerdi?

5.1. Ehl-i Örf ve Rekabet

Bahsi geçenlerin başında ehl-i örf geliyordu⁸⁴. Tüccarların ehl-i örfü rakip bir güç olarak tanımlamaları dikkat çekicidir. Kendilerine karşı yapılan olumsuz girişimlerin kaynağında

⁸³ XVI. yüzyıldaki benzer sorunlar ve merkezi yönetimin çözüm üretimi için bk. Biegan, 1967: 96.

⁸⁴ Evahir-i Muharrem 1033 (23 Kasım 1623), BOA, MAD. 6004, s.46/1; Evasıt-ı Şevval 1029 (13 Eylül 1620), BOA, MAD. 6004, s.66/2; Evahir-i Zilkade 1031 (6 Ekim 1622), BOA, MAD. 6004, s.70/2.

onların bulunduğunu anlamışlardı. Yani ferdi değil, organize bir karşı duruş sergileniyordu⁸⁵. Tüccarlar adil olmayan tavırlarla karşılaştıkça gelişmeleri idarecilerine anlatıyorlardı. Böyle bir olumsuz havanın oluştuğunu sezdiklerinden önlem almaya yönelik tavırları arşiv belgelerinin dilinden anlaşılmaktadır.

Ehl-i örf neden böyle davranıyor ya da bu kimselere destek oluyordu? Bu sorunun ilk cevabı rekabet şartlarının değişmesinden ve yerel ticarî mekanizmanın hem merkeze hem de Dubrovniklilere karşı güç elde etme arayışı içerisinde olmasına bağlanabilir. Aşağıda bu süreç derinlemesine incelenecektir. Dubrovniklilere karşı oluşan muhalif tavrın diğer önemli bir nedeni de Adriyatik'teki korsanlık girişimlerinde Dubrovnik'in takındığı tavır ile ilintilidir. Bilhassa Uskok eşkiyasının Osmanlı gemi ve yerleşim bölgelerine saldırması ve başarılı olmasında Dubrovnik'in bu korsanlarla işbirliği yaptığına dair yerel güçler nezdinde bir kanaatin oluşmasının etkisi büyüktür. Her ne kadar İstanbul böyle bir işbirliğinin olmadığını varsayıyor ve kabul etmiyorsa da ehl-i örf'e göre Dubrovnik yöneticileri tam aksi bir yol izliyorlardı. Uskok saldırılarını zamanında haber vermiyorlar, gemilerle Dubrovnik önünden geçmelerine sessiz kalıyorlar, bazı zamanlarda da onlara yardım ediyorlardı⁸⁶. Böyle bir kanaatin yansımaları olacaktı. Merkezi yönetime rağmen, Dubrovnikliler taşradakilerin vicdanlarında bir kez hatalı olarak yer edinmişlerdi. Yüce devletleri aleyhine giriştikleri işbirliğinin sonuçlarına katlanmak zorundaydılar. Asli görevlerini unutup elde edecekleri kazançların arkasından giden taşra idarecilerinin bahanesi de olsa, yerel rekabet şartlarının kaçınılmaz etkisi de bulursa, bu muhalif havanın oluşmasında Dubrovnik'in yanlış siyasetinin etkisi büyüktü. Hersek'te Dubrovniklilere karşı uzun süredir devam eden yıldırıncı davranışları da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Merkezi yönetimin sabrının taşıdığı Hersek beyinin usulünce tehdit edilmesinden anlaşılmaktadır⁸⁷.

⁸⁵ Evahir-i Safer 1029 (4 Şubat 1620), BOA, MAD. 6004, s.64/1.

⁸⁶ Evahir-i Zilhicce 1032 (24 Ekim 1623), MAD. 6004, s.84/2; MAD. 6004, s.86M/1.

⁸⁷ Evahir-i Zilhicce 1032 (24 Ekim 1623), MAD. 6004, s.87/2.

5.2. Yerli Tüccar Sınıfı ve Rekabet

Rekabeti biraz da yerli tüccar sınıfının doğuşunda aramak gereklidir⁸⁸. Gittikçe güçlenen ve bölgenin ekonomisini en az Dubrovnikliler kadar iyi bilen yerli tüccarlar yeni bir güç olarak belirmeye başlamışlardı⁸⁹. Bilhassa Bosnalı tüccarlar, Dubrovniklilerin aracı rollerini ortadan kaldırarak Avrupa ve Levant ile doğrudan ticaret yapmaya başladılar⁹⁰. Osmanlı idaresi yerel tüccarlara yeni olanaklar tanıdı. Dubrovniklilerin sahip olduğu imkanların benzerlerini yerli tüccarlara da sağladı. Batı ile ticareti destekledi, Karadeniz'i yabancı gemilere kapattı, yeni ticaret şehirleri kurdu, eski şehirleri ise canlandırdı⁹¹.

Belgelerde Dubrovniklilere zorluk çıkaran kimseler, bazı *yehuda* ve *nasara* taifesi olarak açıklanıyor⁹². Anlaşıyor ki, hem Müslümanlar, hem zimmî Yahudi ve Hristiyanlar Dubrovniklileri hedef almış durumdaydılar. Yeniçeriler ve sipahiler gibi askeri sınıfa mensup olanların gerçekleştirdikleri hukuk dışı uygulamalardan da bahsedilmelidir⁹³. Esasında Özi ve Rumeli

⁸⁸ 1600'lü yıllarda Müslüman ya da Katolik yerli tüccar sınıfının Bosna'da Dubrovniklilere yaşattığı gerilemeye dair bk. Biegan, 1967: 27.

⁸⁹ XVII. yüzyılın başlarında Bosnalı tüccarların Sırbistan'da deri ticaretinde etkili olmaya başlamaları ve deri ticaretindeki Dubrovnik tekeli sarsmaya başlamalarına dair bk. Carter, 1971: 376. Yine Bosnalı tüccarların kumaş piyasasında Dubrovnikli tüccarları zor durumda bırakmalarına dair bk. Carter, 1971: 387. Buna rağmen, XIV. ve XV. yüzyıllarda bile Hristiyan Balkan tüccar sınıfının varlığından bahsetmek mümkünse de etkili hale gelmeleri ancak XVIII. yüzyılda gerçekleşmiştir (Stoianovich, 1982: 1 ve Jackson-Lampe, 1992: 58 vd. İnalçık ve Mc Gowan da aynı kanaattedir (İnalçık, 2005: 38 ve Mc Gowan, 1982: 20).

⁹⁰ Carter, 1971: 389.

⁹¹ Stoianovich, 1982: 1.

⁹² Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.160/743; Evahir-i Zilhicce 1032 (24 Ekim 1623), MAD. 6004, s.84/1; Evahir-i Receb 1027 (23 Temmuz 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.181/824.

⁹³ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.166/761 ve Evasıt-ı Zilhicce 1032 (10 Ekim 1623), BOA, MAD. 6004, s.44/2; Evahir-i Receb 1027 (23 Temmuz 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.181/825; 27 Zilhicce 1027 (15 Aralık 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.187/841 ve 842; Evail-i Şevval 1027 (21 Eylül 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.182/827.

beylerbeyi ile diğer taşra görevlilerine hitap eden bir hükümde, rekabetin tarafları biraz daha belirginleşmektedir. Zira, Dubrovnik tacirlerinin borç verdiği ama alamadığı gruplara sipahi ve yeniçerilerin yanında Rum ve Bulgar taifesi de eklenmektedir⁹⁴. Rekabet şartlarının keskinliğini fark eden Rum tüccarlar, Dubrovnik'e gittiklerinde kendilerinden fazla gümrük resmi alındığını iddia ettiler⁹⁵. Hatta daha ileri gidip Sofya kadısına ve diğer kadılara hitaben merkezden emirler çıkartıp bu olaydan habersiz haraç getiren Dubrovnik elçilerini taciz ettiler⁹⁶.

Belgeler yaşananları ve rekabeti açık seçik tüm gerçekliğiyle ortaya koymamaktadır. Ancak merkezi yönetim bir belgede bu kez rakip gücü açıkça tanımlamaktadır. Sofya'da devreye girenler yani rakipler Yahudilerdi. İthalat ve ihracatta uzmanlaşan Yahudiler, bir yandan da iç piyasada hakim olmak istediler⁹⁷. Yahudiler, yapağı yani ham yün ticaretinin önemli merkezlerinden biri olan Sofya'da ve Sofya ovalarında tüccarların alış veriş yapmalarına, pazarlaştıkları halde yapağı almalarına mani oluyorlardı⁹⁸. Yahudilerin uzmanlaştığı alanlardan biri kumaş sanayi, diğeri ise kumaş üretiminde kullanılan hammaddeler üzerinedir. Beklediği gibi Yahudilerin rakip gördükleri Dubrovnik tacirlerine karşı bazı zorlayıcı tavırlar sergilemesi piyasaya hâkim olma arzusu nedeniyle olağan sayılmalıdır. Koruyucu gücün şemsiyesi sayesinde yapağıyı kolayca alabileceğini düşünen tüccarların taştan örülmüş bir setle çevrili taşra güçlerinin ittifakını aşması kolay olmayacaktı. Nitekim, Yahudiler işi biraz daha zorlaştırdılar. Yapağı satın almak isteyen tüccarlara başka bir bahane bularak engel olmaya çalıştılar. Hammaddeye Selanik'in gereksinimi

⁹⁴ Evahir-i Rebiülevvel 1028 (17 Mart 1619), BOA, MAD. 6004, s.61/3.

⁹⁵ Evasıt-ı Safer 1033 (8 Aralık 1623), MAD. 6004, s.95/1.

⁹⁶ Evahir-i Zilkade 1033 (13 Eylül 1624), BOA, MAD. 6004, s.107/1.

⁹⁷ XVI. yüzyılda Yahudilerin Balkan ticaretindeki önemlerine dair bk. Paskaleva, 1967-68: 42.

⁹⁸ Evail-i Cemaziyelevvel 1028 (16 Nisan 1619), BOA, MAD. 6004, s.61/4. XVI. yüzyılda Sofya'da kumaş ticaretinde uzmanlaşan Dubrovnik tacirleri ile Yahudiler arasındaki problemlere dair bk. Erdoğan, 2002: 6.

olduğunu ileri sürdüler⁹⁹. Ancak ihtiyaç fazlası malın yer değiştirmesine izin veren merkezi yönetimin bunu sıkı bir denetim mekanizması içinde kontrol altında tuttuğunu düşünülürse, Yahudilerin bahanelerinin pek de akılcı olmadığı ifade edilebilir. Zaten merkezin tavrı, yapığının Dubrovniklilere satılmasına devam edilmesi yönündedir. Merkez bir kez daha Dubrovnikli tüccarların arkasında duruyor, bölgeler arası ihtiyaçların karşılanması bahanesini bile önemsemiyordu¹⁰⁰.

Merkezdekiler ahidnameler yoluyla söz verdiği bir grubun hakkını aramak adına böyle bir tavır göstermek zorunda kalıyordu. Bu alışıldık, geleneksel bir yaklaşımdı. Ekonomi yöneticileri taşra idarecilerini ellerinden geldiğince uyarıyorlar, gerekli müdahaleyi yapıyorlardı. Merkezdekilerin, çareyi kadıların bulması yolundaki beklentileri de geleneksel bir yaklaşımdı. Rumeli'de Dubrovnik tüccarlara yapacakları her ticari anlaşmayı mutlaka kadı huzurunda gerçekleştirmeleri, sicile mevcut işlemi kaydetmeleri, yanlarına mutlaka sicil suretini ya da bir hüccet almaları tenbih edilmekteydi. Hem Dubrovnik idarecilerine hem de Osmanlı yönetimine göre tüccarlara iftira atanlar ya da yalancı şahitler bulanlar belgelendirilmesi halinde amaçlarına ulaşamayacaklardı. Kadılara bu gibi iftira ve yalanlarla mahkemeye başvuranlara itibar etmemesi hususunda yol da gösteriliyordu¹⁰¹.

Birçok şehirde uzun zamandan beridir yaptıkları balmumu ticaretini durdurmak için çeşitli bahaneler ileri süren bazı kimseler yine sahnedeydiler. Merkezi yönetim balmumu ticaretine yönelik hiçbir engelin bulunmadığını ve Dubrovniklilerin diledikleri şekilde narh kuralları çerçevesinde balmumu satın alabileceklerini ilan etti. Zorluk çıkaranların men edilmesini istedi¹⁰². Ancak sonucun nasıl

⁹⁹ Selanik, XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı iç piyasası ve askeri amaçlı yünlü kumaş üretimi yapan önemli bir merkezdi. Osmanlı yönetimi, Selanik'in ihtiyaç duyduğu yün hammaddesinin ihracını azaltır ya da yasaklardı (Faroqhi, 1980: 67-68).

¹⁰⁰ Evasıt-ı Şaban 1028 (28 Temmuz 1619), BOA, MAD. 6004, s.62/2.

¹⁰¹ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.160/743.

¹⁰² Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.161/745 ve 14 Zilkade 1032 (9 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.75/4.

olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildi. Tüccarların şikayetleri öğrenildikten sonra yeni bir çözüm yolu denenmek istendi. Verisiye kumaş ve çuha vermeyen, paraları zorla alınan tüccarlara bir de iftira atılmıştı. İftiracıların kimi davacı kimi de şahit olmuştu. Merkez artık bu tarz davalara yerel kadıların bakmasını arzulamıyor, İstanbul'da görülmesine karar veriyordu. Gözdağı vermek düşüncesi ile bir isteği eklemeyi de ihmal etmiyordu: İddia sahipleri ve şahitler de İstanbul'a gelmek zorundadırlar¹⁰³.

Merkez böylece bir bakıma bazı kadılara güvenmediğini de açığa çıkardı¹⁰⁴. Zira kadıların etkin olmaması ve tüccarlara yönelik her türlü olumsuz girişimde yetersiz kalmaları ya da isteksiz davranmaları merkezin canını oldukça sıktı. Kadıların bazen kanun dışına çıkmaları ve diğer kişilerle birlikte hareket etmeleri sert bir dille uyarıldı¹⁰⁵.

Dubrovniklilere yönelik yıldırma girişimlerinin dini vecibelerini engelleme yoluna girmiş olması, toplumun bir kesiminde onlara karşı tepki oluştuğunun bir tezahürü olarak ileri sürülebilir. Gelenekselleşen dinsel hoşgörünün bazı hallerde terkedilmiş olması düşündürücüdür¹⁰⁶. Öyleyse sadece dinî açıdan değil ekonomik ve sosyal bakımlardan da incelenmesi lüzumlu bu tepki zaman içerisinde nasıl ve neden oluştu? Basit bir şekilde açıklamak gerekirse, Osmanlı toplumunun değişimlerden etkilenmesi önemli bir etken olarak zikredilebilir. Hayatın dinamiği olarak nitelendirilebilecek ekonomik değişimler, rekabet koşullarının

¹⁰³ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618) , BOA, D.EC., 13/1, s.162/749; Evasıt-ı Zilhicce 1032 (10 Ekim 1623), BOA, MAD. 6004, s.44/1; 14 Zilkade 1032 (9 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.76/1; Evahir-i Zilhicce 1032 (24 Ekim 1623), MAD. 6004, s.84/1; Evahir-i Zilkade 1034 (3 Eylül 1625), BOA, MAD. 6004, s.123/2.

¹⁰⁴ Oysa ki, merkezi yönetimce kadılar taşrada ehl-i örf taifesini kontrol altına almada en önemli güç olarak görülürlerdi (Suraiya Faroqhi, 2002: 351-352).

¹⁰⁵ Evasıt-ı Zilkade 1027 (3 Kasım 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.183/829.

¹⁰⁶ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.164/756; 28 Zilkade 1032 (23 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.79/1; Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1027 (10 Mayıs 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.168/767 ve 768.

sertleşmesine zemin hazırladı. Yerel ekonomik unsurlar çevrelerindeki iktisadi güçleri her zamankinden daha fazla fark ettiler. Kendi ürettikleri mallardan, yabancı tüccarların ticari aygıtlar vasıtasıyla kazanç sağlamaları bir yerde akıllarını başlarına getirdi. Ürettiklerini araçları ortadan kaldırarak piyasaya sunmaya başlamaları da bu döneme tekabül etti. Böylece ihtiyaç duyulmayan ve varlığı rahatsızlık yaratan bir tüccar grubuyla çatışma başladı¹⁰⁷.

Sadece yerel idareciler değil, sıradan askerler bile olumsuz tavırlar sergilemeye başladılar¹⁰⁸. Sipahi ve yeniçeriler yukarıda bahsedildiği gibi başlangıçta tüccarlara karşı sertleştiler. Ancak bunu yeterli görmemiş olacaklar ki, bir adım daha ileriye gidip tüccarların mallarına el koydular. Özi Beylerbeyliğine bağlı Baba kasabasında bazı neferler bir Dubrovniklinin dükkanını yağmaladılar. Bir hadiseyi örnek olarak bu kati yaklaşımı ifade etmek doğru değilse de hatırı sayılır miktarda kumaşa ve paraya el konulması, hatta belgede açıklandığı üzere on iki kişiden oluşan asi grubunun derbentlerde başka tüccarlara da saldırımları organize hareket ettikleri savını güçlendirmektedir.

Eşkıyalık, Dubrovniklilerin Balkanlarda hareket alanını daraltan etkenlerdendi. Osmanlı yönetimi buradaki eşkıyalık girişimlerini sonlandırmak için azami çaba göstermekteydi¹⁰⁹. Buna rağmen, saldırı yapanları engellemek her zaman mümkün olamamaktaydı. Bosna beylerbeyine gönderilen bir emir bu bakımdan önemlidir. Nikişa ve Petre adlı iki Dubrovnikli, Nova'da Süleymanoğlu Ahmet ile Karagözoğlu Ahmet adlı iki eşkıyanın adamlarının saldırısına uğradılar. Petre hayatını kaybetti, Nikişa ise bir yolunu bulup eşkıyaların elinden kurtuldu. Vesikaya göre, Nikişa ve Petre

¹⁰⁷ Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.165/757; Evail-i Cemaziyelevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.165/759.

¹⁰⁸ 9 Zilkade 1032 (4 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.73/2. Dubrovnik ile haberleşmeyi sağlayan ulaklar, casus oldukları gerekçesiyle çeşitli kötü muameleye maruz kalıyorlardı [14 Zilkade 1032 (9 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.76/3].

¹⁰⁹ Dubrovnik tüccarına ve elçilik maiyyetine yapılan saldırılara dair bk. 5 Muharrem 1021 (18 Mart 1612), BOA, D.EC., 13/1, s.86/422.

Nova'ya Dubrovnik ileri gelenleri tarafından bazı hizmetler için gönderilmişlerdi¹¹⁰. Aynı vakayı anlatan ancak bu kez Nova kadısına ve Nova'daki diğer görevlilere hitap eden diğer bir hükümde de eşkıyalık yapan ve adı yukarıda geçen kişilerin bir an önce yakalanması emredilmekteydi¹¹¹. Bundan yıllar sonra bile eşkıyalar can yakmaya devam ettiler. Hersek'te Mahmut Voyvoda, Dubrovnik tüccarlarına saldırmış, mallarını ve paralarını gasp etmişti¹¹².

Dubrovnikliler mal ve hatta can güvenliği açısından daha dikkatli olmak zorundaydılar¹¹³. Eskiden olduğu gibi, doğrudan Osmanlı şehirlerine gelmiyorlardı. Yerel idarecilerin ve onlara bağlı olan güçlerin kendilerine karşı herhangi bir olumsuz girişimde bulunmamaları için İstanbul'dan can ve mal güvenliğini garanti eden emirler alıyorlardı¹¹⁴. Ancak bu tedbirin menfi havayı müsbete döndürmesi başlangıçta mümkün olamazdı. Tüccarlara zorluk çıkaranlar nasıl davranacağını ve hangi yöntemlerle tüccarları engelleyebileceklerini çok iyi bilmekteydi. Usullerin değişkenlik göstermesi şaşırtıcı değildir. Merkez, bir kanunsuz uygulama hakkında soruşturma açıp halletme yolundayken, vesikalarda da görüleceği üzere yeni usullerle bezeli başka bir kanunsuz uygulama ile karşılaşmaktaydı¹¹⁵.

¹¹⁰ 18 Rebiülahir 1020 (30 Haziran 1611), BOA, D.EC., 13/1, s.81/397.

¹¹¹ 14 Cemaziyelahir 1020 (24 Ağustos 1611), BOA, D.EC., 13/1, s.83/405.

¹¹² Evasıt-ı Safer 1028 (1 Şubat 1619), BOA, MAD. 6004, s.60/4.

¹¹³ Evahir-i Zilhicce 1028 (7 Aralık 1619), BOA, MAD. 6004, s.62/4; Evahir-i Şevval 1029 (27 Eylül 1620), BOA, MAD. 6004, s.65/3; Evahir-i Şevval 1029 (27 Eylül 1620), BOA, MAD. 6004, s.66/1.

¹¹⁴ Evahir-i Safer 1029 (4 Şubat 1620), BOA, MAD. 6004, s.64/1; Evasıt-ı Rebiülahir 1031 (27 Şubat 1622), BOA, MAD. 6004, s.68/3; Evasıt-ı Zilkade 1033 (29 Ağustos 1624), BOA, MAD. 6004, s.107/2; 14 Zilkade 1032 (9 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.75/2 ve 76/2; Evasıt-ı Zilkade 1032 (10 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.77/1; 28 Zilkade 1032 (23 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.79/2.

¹¹⁵ Evail-i Rebiülevvel 1031 (14 Ocak 1622), BOA, MAD. 6004, s.68/2; Evahir-i Zilkade 1031 (6 Ekim 1622), BOA, MAD. 6004, s.71/1; Evasıt-ı Şaban 1032 (14 Haziran 1623), BOA, MAD. 6004, s.71/2; 5 Cemaziyelahir 1026 (10 Haziran 1617), BOA, D.EC., 13/1, s.143/681; Evasıt-ı Zilkade 1032 (10 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.78/2].

Taşra idarecilerinin her nedense merkezin istediklerini yapmakta yavaş davranması ya da yapmaması dikkat çekicidir. Merkezin ısrarlı takibinin aksine taşradaki görevliler Dubrovniklilerin üzerine bir o kadar gidiyor, yıldırım için ellerinden gelen her türlü davranışı sergiliyorlardı. Bazen kanuni sınırlar içerisinde bunu gerçekleştirdikleri gibi bazen de kanundışı uygulamalarla hedeflediklerini yapmaya çalışıyorlardı. İstanbul'un benzer sorunlar karşısında defalarca ve aynı kararlı tavırla yapılmasını/yapılmamasını emrettiği uygulamalar çoğunlukla dikkate alınmıyordu. Çözüm üretmekte zorlanan taraf merkezdi. Her defasında çeşitli bahaneler üreterek istediğini yapan taşraydı. Ayrıca düzen sağlayıcıların Dubrovnikliler konusundaki hassasiyetine rağmen aksi şekilde hareket etmekte bir beis görmeyen yine taşraydı. Bu bakımdan Hersek beyine, Hersek çevresindeki kadılara, müsellime, kale dizdarlarına, neferat ağalarına ve subaşılarına yani neredeyse bütün taşra görevlilerine hitaben yapılan uyarı, dikkat çekicidir¹¹⁶.

Merkezî otorite neden bu kadar koruyucuydu? Osmanlı ticari zihniyetinin ana unsuru olarak yabancı tüccarların korunması anlayışı yanında Avrupa ahvaline dair Dubrovnik'in sağladığı istihbarat önemsenmekteydi. İhtiyaç duyulan bazı stratejik malların Dubrovnikliler tarafından tedarik edilmesi de ehemmiyetliydi¹¹⁷. Dubrovnik yönetimi ve tüccarları, Balkanlardaki rakiplere karşı nasıl bir yol izledi? Olumsuz girişimleri izale etmek için hangi tedbire başvurdu? Geleneksel tavrı sergileyip Osmanlı yönetimi ile olan bağlarını hep güçlü tutmaya çalıştı. Menfi davranışlar anında rapor edildi. Elçiler ve Dubrovnik idarecileri diplomatik yollardan problemlerini çözmeye çalıştı. Ancak merkezi otoriteye rağmen taşra görevlilerinin, hammadde üreticilerinin, araçların ve yerel tüccarların yıldırıcı tavırlarına ve uygulamalarına engel olamadı.

5.3. Venedik ve Rekabet

Yukarıda Venedik ile olan rekabetin

¹¹⁶ Evahir-i Muharrem 1033 (23 Kasım 1623), BOA, MAD. 6004, s.46/1.

¹¹⁷ Dubrovnik'ten Tersane-i Amire'ye zift getiren Dubrovnik gemisi hakkında bk. Evail-i Safer 1029 (7 Ocak 1620), BOA, MAD. 6004, s.63/3.

nedenleri üzerinde durulmuştu. Dubrovnik'in büyümesi ya da ticarî girişimleri Venedik'i yaralamaktaydı¹¹⁸. Elbetteki Adriyatik'te ve Akdeniz'de her geçen gün etkisi azalan Venedik'in Dubrovnik'e dersini verebilecek gücü hala vardı. En azından Dubrovnik tacirlerini rahatsız edebilir, korsanlarla işbirliği yaparak Dubrovniklilere korku salabilir, hatta donanması ile Dubrovnik'e ve Dubrovnik'e bağlı adalara ve köylere saldırabilirdi ki hemen hepsi gerçekleşti. Venedik'in Dubrovnik'e bağlı Lastova adasını basması ve Dubrovnik reayasına türlü kötülükler yapması üzerine Dubrovnik yöneticileri Osmanlı devletinden yardım istedi. Balyos vasıtasıyla Venedik idarecileri ile irtibata geçen Osmanlı yönetimi, önceden söz verdikleri halde iadesi gerçekleşmeyen adanın iki ay içerisinde teslimini balyosa sıkıca tembih etti¹¹⁹.

Çekişmenin en şiddetlisi tuz ticareti üzerinden olmaktaydı¹²⁰. Osmanlı yönetiminin dikkat ettiği konulardan biri tuz sıkıntısı çekilmemesine yöneliktir. Diğer ise tuz ticaretinden elde ettiği gümrük gelirleridir. Osmanlı pazarlarında satılmak üzere getirilen tuzun belli bir kısmı, üçte biri vergi olarak alınıyordu¹²¹. Bosna, Hersek ve Klis'in tuza şiddetle ihtiyaçlarını Dubrovnik tacirlerinin getirdikleri tuz sayesinde karşıladıklarını söyleyen merkez, aslında tuz ticareti vasıtasıyla onları Venediklilerle karşı karşıya getiren bir tavra sahipti. Bir yandan Gabela iskelesine-ve bazen Makarska iskelesine- sadece Dubrovnikli tacirlerin tuz getirebileceğini ve Venediklilerin buradan uzaklaştırılmasını isteyen yöneticiler¹²², bir yandan da Venedik tüccarlarına el altından tuz

¹¹⁸ Rekabetin tarihsel kökenleri için bk. Krekic, 2007.

¹¹⁹ 21 Zilhicce 1013 (10 Mayıs 1605), BOA, D.EC., 13/1, s.18/52.

¹²⁰ Tuz ticareti, Dubrovnik açısından önemli bir gelir kaynağıydı (İnalçık, 200: 317).

¹²¹ "...tuz satıldıktan sonra üç akçeden bir akçe canib-i miriye eda edegelmişler iken..." [8 Cemaziyelahir 1019 (28 Ağustos 1610), BOA, D.EC., 13/1, s.76/362].

¹²² 20 Ramazan 1017 (28 Aralık 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.58/258; 22 Rebiülahir 1020 (4 Temmuz 1611), BOA, D.EC., 13/1, s.82/399; Evail-i Cemaziyelvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.163/750; Evail-i Cemaziyelvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.163/752; Evahir-i Zilhicce 1032 (24 Ekim 1623), MAD. 6004, s.86/1; MAD. 6004, s.86M/2; MAD. 6004, s.87/1; Evahir-i Zilkade 1032 (25 Eylül 1623), MAD. 6004, s.86/2.

satma izni veriyorlardı¹²³. Neretva Deresi'nden Dubrovnik'e kadar olan yerlerde tuz satma hakkının Dubrovnikli tüccarlarda olduğunu ve diğer tuz tüccarlarının ancak iç illerde satış yapabileceklerini ısrarla ifade eden idare, uygulamada buna pek de yanaşmıyordu¹²⁴.

5.4. Gümrük Eminleri ve Rekabet

Dubrovnikli tüccarların karşı karşıya geldikleri diğer bir grup ise gümrük eminleriydi. Gümrük eminleri genellikle parayla haşır neşir hırslı kişilerdi. İltizama aldıkları gümrüklerin gelirlerinden elde ettikleri kazanç dışında çoğu kez yasal olmayan yollardan kar etme amacını güdüyorlardı. Bunun yanında yabancı tüccarlardan mal ya da para alarak ticaretle uğraşanlar da yok değildi. Silistre emini Mihal'in, Dubrovnikli Maro'dan 57.000 akçelik mal alması, bu alış verişi ispatlayan bir temessük vermesi çok da önemli değildi. Vade geldiğinde devlete borcum var gibi sudan bahanelerle ödeme yapmaması hem gümrük eminlerinin uzun yıllar sonunda elde ettiği neredeyse sınırsız dokunulmazlık zırhından ve hem de sahip oldukları gücün farkına varmış olmalarından kaynaklanmaktaydı¹²⁵. Merkez, borcun ödenmesini kadı ve sancakbeyinden istemektedir. Ancak sürecin nasıl sonuçlandığı belirsizdir¹²⁶.

Benzer olumsuz yaklaşımlar devletin hassasiyetle takip ettiği Gabela'daki tuz gümrüğü mültezimi tarafından da sergilenmekteydi. Dubrovnikli tuz tüccarları, getirdikleri tuz için satıldıktan sonra vergi ödemekteyken, mültezimler satış olmadan vergi talep ediyordu. Bununla da kalmayıp tüccarların tuz mahzenlerini tüccarların muhalefetine rağmen açtırıp

¹²³ 9 Muharrem 1019 (3 Nisan 1610), BOA, D.EC., 13/1, s.72/343.

¹²⁴ Yukarıda bahsedilen adı geçen bölgede sadece Dubrovniklilerin tuz ticareti yapabileceklerine dair bk. 12 Receb 1020 (20 Eylül 1611), BOA, D.EC., 13/1, s.84/410. Benzer bir hükümler için bk. 13 Cemaziyelahir 1022 (31 Temmuz 1613), BOA, D.EC., 13/1, s.107/529; Evahir-i Rebiülahir 1027 (25 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.159/742; Evasıt-ı Zilhicce 1032 (10 Ekim 1623), MAD. 6004, s.81/2.

¹²⁵ Gümrük eminleri ya da mültezimlerinin safha safha elde ettikleri güç kazanımı süreçleri için bk. Köse, 2005: 222 vd.

¹²⁶ 21 Şevval 1014 (1 Mart 1606), BOA, D.EC., 13/1, s.29/110.

tuzu sattırıyorlardı¹²⁷. Selim adlı gümrük emini, olagelene aykırı olarak tuz vergisini daha yüksek bir oranda almak istiyordu¹²⁸. Bosna defterdarının tuz satmaya gelenlerden alınması gerekenden daha fazla vergi talep etmesi sadece eminlerin değil, diğer görevlilerin de işin içerisinde oldukları şeklinde yorumlanmalıdır¹²⁹. Belgrad'da ise emin, deri ticaretinde uzmanlaşmış tüccarlara yetkisi dahilinde olmadığı halde yol tezkeresini kendinden almaya zorluyor, belge verdiklerinden para koparmaya kalkışıyordu¹³⁰.

Mültezimlerle birlikte eminler, amiller ve nazırlar Budin, Bosna ve Temeşvar'da Dubrovnik tacirlerinden gümrük resmi almaya kalkıştılar. Oysa ki İstanbul, Bursa ve Edirne dışındaki yerlere gelen tüccarlar, gümrük vergisini yerel vergi toplayıcılarına değil, Dubrovnik idarecileri tarafından atanmış olan bir gümrük görevlisine öderdi. Dubrovnik idaresi, anlaşma gereği her yıl 100.000 akçeye iltizam edilmiş gümrük vergisini Osmanlı hazinesine teslim ederdi. Taşradaki gümrük görevlileri diğer Avrupalı tüccarlardan alınan %5 oranındaki vergiyi Dubrovnikli tüccardan da almaya yeltenince İstanbul'dakiler yasal olmayan uygulamadan haberdar edildi. Dubrovnik tüccarının özel statüsü, ilgili yöneticilere bir kez daha hatırlatıldı ve gümrük resmi talep edilmesinden vazgeçilmesi emredildi¹³¹.

6. SONUÇ

Sonuç olarak, XVI. yüzyılda Balkanlarda büyük bir başarı gösteren Dubrovnik ticareti, incelenen dönemde görüldüğü üzere yeni rakiplerle karşılaştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki iktisadi

¹²⁷ 8 Cemaziyelahir 1019 (28 Ağustos 1610), BOA, D.EC., 13/1, s.76/362; Evail-i Cemaziyevvel 1027 (26 Nisan 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.167/765; 14 Zilkade 1032 (9 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s. 74/3.

¹²⁸ Gurre-i Rebiülevvel 1033 (23 Aralık 1623), MAD. 6004, s.95/3.

¹²⁹ 22 Zilhicce 1020 (25 Şubat 1612), BOA, D.EC., 13/1, s.86/419; Evahir-i Zilhicce 1032 (24 Ekim 1623), MAD. 6004, s.85/1.

¹³⁰ 14 Cemaziyelahir 1023 (22 Temmuz 1614), BOA, D.EC., 13/1, s.113/571.

¹³¹ Evasıt-ı Cemaziyevvel 1027 (10 Mayıs 1618), BOA, D.EC., 13/1, s.170/773; Evasıt-ı Zilkade 1032 (10 Eylül 1623), BOA, MAD. 6004, s.77/2.

siyasetinin bir neticesi olarak güçlenmeye başlayan yerli tüccar sınıfın (bilhassa Yahudilerin), Dubrovnik vatandaşlarına rakip olarak devreye girmesi rastlantı değildi. Ürettikleri emtiayı doğrudan pazarlamak isteyen mahalli tüccar sınıfı, Dubrovnik tüccarı ile çekişti, geri adım atmaya zorladı, piyasa şartlarını olumsuz hale getirdi.

Osmanlı İmparatorluğunun bünyesinde beliren değişimler neticesinde Osmanlı taşra görevlilerinin kanun dışı uygulamaları, merkezle olan münasebetlerinde biraz başına buyruk kalmaları Raguzalıları zor durumda bıraktı. Taşrada idareciler ve kanun uygulayıcılar zaman zaman tacirlere hukukî yolları tıkadı. Merkezi otorite, genel ticaret politikaları içerisinde bir tüccar devletin uyruklarına karşı oluşan bu muhalif havayı izale etmek için gayret gösterdi. Buna rağmen Balkanlarda gittikçe etkili olmaya başlayan dinamik güçler karşısında istediği sonucu elde edemedi.

XVII. yüzyıl başlarına gelindiğinde uluslararası ticaretin girdiği mecra, dış ticaret ile bağlantılı iç ticarete de yeni politikalar ve anlayışlar üretti. Yeni güçlerin rol oynadığı ve belirlediği ticarî girişim dalgaları, Balkanlardaki kara ticaretinin gerisindeki yapıyı da değişime zorladı. Dubrovnik, Venedik gibi kaderine razı olmaktan başka bir şansa sahip olmadığını anladı. Osmanlı yönetimi, Dubrovnîlileri koruyacak tedbirler almaya çalıştı. Ancak Balkanlarda bu şehir devletin temsilcilerinin durumu giderek kötüleşmeye başladı.

KAYNAKÇA

- BOA, *Düvel-i Ecnebiye Defterleri*, 13/1.
- BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, 6004.
- Biegman, N.H. (1967) **The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik**, The Hague Paris.
- Bostan İ. (2006). "Ahidnamelere ve Uygulamalara Göre Osmanlı-Dubrovnik Ticarî Münasebetleri (XV-XVI. Yüzyıllar)", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan* (ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 79-87.
- Bostan İ. (2009). **Adriyatik'te Korsanlık Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Bracewell, C. W. (1992). **The Uskoks of Senj Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic**, Ithaca-London.
- Carter, F.W. (1971). "The Commerce of the Dubrovnic Republic, 1500-1700", *The Economic History Review*, 24/3, 370-394.
- Carter, F.W. (1980). "Ragusa the City Republic of Dubrovnik", *History Today*, 30, 46-51.
- Castellan G. **Balkanların Tarihi**, (çev: Ayşegül Yaraman Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M.A. (2002). "Onaltıncı Yüzyılda Sofya Şehri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII/2, İzmir, 1-15.
- Faroqhi, S. (1980). "Textile Production in Rumeli and the Arab Provinces: Geographical Distribution and Internal Trade", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul, 61-83.
- Faroqhi, S. (2000). "Ticaret: Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası", *Osmanlı imparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, II, (çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç-Serdar Alper), Eren Yayıncılık, İstanbul, 601-655.
- Faroqhi, S. (2002). "Coping with the Central State, Coping with Local Power: Ottoman Regions and Notables from the Sixteenth to the Nineteenth Century", *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography*, (ed. Fikret Adanır-Suraiya Faroqhi), Leiden Brill.
- Genç, N. (1993). "XVI. Yüzyılın Sonlarına Doğru Sofya Kazası'nın Genel Değerlendirmesi", *X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV, Ankara, 1803-1812.
- Goffman, D. (1987). "The 'Register of Foreigners' as a Source for European Commercial History", *The Turkish Studies Association Bulletin*, 11/1-2, Michigan, 15-17.
- Goffman, D. (1994). "Ottoman Milletts in the Early Seventeenth Century", *New Perspectives on Turkey*, İstanbul, 11, 135-158.
- Goffman, D. (1995). **İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Goffman D. (2004). **Osmanlı Dünyası ve Avrupa**, (çev: Ülkün Tansel), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Goffman D. (2007). "Negotiating with the Renaissance State: The Ottoman Empire and the New Diplomacy", *The Early Modern Ottomans Remapping the Empire* (ed.H.Aksan-D.Goffman), Cambridge, 61-74.
- İnalçık, H. (2005). "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Prizren, 21-44.
- İnalçık H. (2000). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, I**, (çev. Halil Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnciciyan, P.L.-. Andreasyan, H.D, (1973-74) "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, İstanbul, 11-88.
- Jackson, M.R.-Lampe, J.R. (1992). **Balkan Economic History,1550-1950:From Imperial Borderlands to Developing Nations**, Indiana University Press., Bloomington.

- Jovic, M. (1993). "The Activity of the Ragusan's Colony in Novo Brdo with Arrival of the Turks", X. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1761-1772.
- Köse, M.Z. (2005). Osmanlı-Venedik Ticareti 1600-1630 (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Köse, M.Z. (2009). **Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler 1500-1600**, Giza Yayınları, İstanbul.
- Krekic, B. (1980). **Dubrovnik, Italy and the Balkans in the Late Middle Ages**, Variorum Reprints, London.
- Krekic, B. (2007). **Unequal Rivals: Essays on Relations Between Dubrovnik & Venice in the 13th & 14th Centuries**, Zagreb-Dubrovnik.
- Kütükoğlu, M. (1999). "Ahidnameler ve Ticaret Muâhedeleri", *Osmanlı*, III, Ankara, 329-341.
- Lane, F.C. (1973). **Venice, A Maritime Republic**, The John Hopkins Press, Baltimore.
- Mc Gowan, B. (1981). **Economic Life in Ottoman Europe Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800**, Cambridge.
- Orfali, M. (2002). "Dona Gracia Mendes and the Ragusan Republic, the Successful Use of Economic Institutions in 16th-Century Commerce", *The Mediterranean and the Jews* (ed. Elliot Horowitz-Moises Orfali), Jerusalem.
- Paskaleva, V. (1967-68). "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı", *İÜİFM*, 27/1-4, İstanbul, 37-74.
- Schevill, F. (1922). **The History of the Balkan Peninsula from the Earliest Times to the Present Day**, New York.
- Stoianovich, T. (1992) "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", *Between East and West the Balkan and Mediterranean Worlds*, New York.
- Sugar, P.F. (1977) **Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804**, University of Washington Pres.
- Tenenti, A. (1967). **Piracy and Decline of Venice**, Longmans, London.
- Todorov, N. (1983) **The Balkan City, 1400-1900**, University of Washington Pres, Seattle-London.
- Tracy, J. D. (2010). "The Grand Vezir and Small Republic: Dubrovnik and Rüstem Paşa, 1544-1561", *Turkish Historical Review*, 1, Lieden, 196-214.